

اقتصاد مقاومتی از دیدگاه اسلام مفهوم، اصول و سیاست‌ها

کلیه‌ی‌عقوب جمالی / دانش‌پژوه دکتری اقتصاد مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه‌السلام

ya.jamali@chmail.com

jaberi@qabas.net

علی جابری / استادیار گروه اقتصاد مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه‌السلام

پذیرش: ۹۴/۴/۱۹

دریافت: ۹۳/۱۱/۲

چکیده

ایران اسلامی در راستای اهداف انقلابی خود، با مشکلات اقتصادی مواجه بوده که برای حل آنها، اقتصاد مقاومتی از سوی رهبر معظم انقلاب ارائه شد. هدف این پژوهش، تبیین مفهوم، اصول و سیاست‌های اقتصاد مقاومتی است. روش این پژوهش، اسنادی با استفاده از منابع دینی و اقتصادی است. اقتصاد مقاومتی، الگوی برخاسته از آموزه‌های انقلابی و واقعیات داخلی و بین‌المللی است که در مقابل حمله‌ها، مقاوم بوده و در راستای سیاست‌های نظام، ضمن حفظ امنیت و عدالت اقتصادی، دارای برنامه‌ای هماهنگ است. الگوی اقتصاد مقاومتی مبتنی بر اصول مقاومت، عزت، حکمت، تقدم مصالح جمعی و جهاد است. لازمه سیاست‌گذاری اقتصاد مقاومتی در بخش تولید، مبارزه با فساد و سوداگری، کاهش وابستگی به نفت، حمایت از تولید ملی، اشتغال پایدار، اقتصاد دانش‌بنیان و تحول در نظام بانکی می‌باشد. اهتمام به مصرف تولیدات ملی، مدیریت مصرف و ترویج فرهنگ اقتصاد مقاومتی نیز از جمله سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در بخش مصرف است.

کلیدواژه‌ها: اقتصاد، مقاومت، اقتصاد مقاومتی، مقاومت اقتصادی، ریاضت اقتصادی.

مقدمه

بین‌المللی است که متناسب با وضعیت امروز و فردای نظام جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. این الگو، با مبانی و سیاست‌های خاص خود در همه شرایط در مقابل هجمه‌ها، مقاوم بوده و در راستای مجموعه فعالیت‌ها، اهداف و سیاست‌های نظام دارای برنامه‌ای هماهنگ و بلندمدت است. متناسب با تعریف مختار ما از اقتصاد مقاومتی، مبانی و سیاست‌های آن نیز شکل می‌گیرد.

پیشینه تحقیق

از آنجاکه این موضوع در چند سال اخیر مطرح شده، ادبیات فراوانی در این زمینه تولید نشده است. در ذیل، به برخی از کتاب‌ها و مقالاتی که در ارتباط با این موضوع به نگارش درآمده‌اند اشاره می‌شود:

۱. اولین همایش ملی اقتصاد مقاومتی (دانشگاه علم و صنعت، ۱۳۹۱)؛ در این کتاب، ۳ مقاله وجود دارد که مستقیماً، به بیان مفهوم اقتصاد مقاومتی پرداخته‌اند: «چارچوب مفهومی اقتصاد مقاومتی»، از میثم نریمانی و حسین عسکری؛ «مفهوم و اصول اقتصاد مقاومتی در آموزه‌های اقتصاد اسلامی»، نوشته سیدمهدی معلمی؛ «الزامات سیاست‌گذاری مقاومتی در حوزه سیاست، صنعت و تجارت با تأکید بر حوزه تجارت»، از میثم نریمانی.

۲. اقتصاد مقاومتی، سیاست‌های مناسب پولی، ارزی و مالی (دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۱)؛ در این کتاب به صورت جزئی به موضوعاتی از اقتصاد مقاومتی پرداخته شده و به مفهوم و مبانی آن اشاره‌ای نشده است، چنان‌که مقاله میثم نریمانی نیز از مشکل برخوردار است.

۳. اقتصاد مقاومتی، تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی (دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۱)؛ در این کتاب نیز

تحقق انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی علیه السلام و تداوم آن به رهبری مقام معظم رهبری، حساسیت جوامع استکباری را برانگیخته است. از میان موضوعات اقتصادی که امروزه به موازات شرایط فعلی کشور ما مورد توجه محافل علمی و اقتصادی قرار گرفته، مسئله اقتصاد مقاومتی است که توسط مقام معظم رهبری مطرح گردیده است. این در حالی است که پیشرفت‌های علمی دانشمندان جمهوری اسلامی ایران در عرصه‌های مختلف، حساسیت مذکور را دوچندان کرده است. شرایط ویژه و متفاوت کشور ما، از جمله پافشاری بر حفظ ارزش‌های اسلامی و ایرانی (بومی)، وضعیت داخلی و بین‌المللی، انقلاب اسلامی و تحریم‌ها، موضوعات مطرح شده در اقتصاد این جامعه را تحت‌الشعاع خود قرار داده است و در این زمینه، اندیشمندان را به تکاپو انداخته تا طرحی، متناسب با وضعیت اقتصادی موجود ارائه دهند. لزوم پرداختن به تعریف، مبانی و سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در راستای روشن شدن هرچه بیشتر زوایای مسئله اقتصاد مقاومتی امری ضروری و لازم می‌نماید.

وجود تعابیر مختلف و بعضاً بسیار متفاوت از این مفهوم در نزد صاحب‌نظران عرصه اقتصاد، نشان از مشکل نامشخص بودن مفهوم اقتصاد مقاومتی دارد.

سؤال اصلی این تحقیق، مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی و بیان مبانی و سیاست‌های آن از دیدگاه اسلام است. سؤالات فرعی نیز عبارتند از: دیدگاه‌های مختلف درباره مفهوم اقتصاد مقاومتی کدام است؟ مبانی اقتصاد مقاومتی چیست؟ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی کدام است؟

در این تحقیق سعی شده است مراد مقام معظم رهبری بیان شود. مفهوم اقتصاد مقاومتی الگوی اقتصادی برخاسته از آموزه‌های انقلابی و واقعیات داخلی و

تعاریف از مفهوم اقتصاد مقاومتی مشاهده می‌گردد، فقدان تبیین صحیح آن، مشخص نبودن سازوکار اجرایی شدن و به دنبال آن، عدم تعیین مبانی و سیاست‌های آن به صورت مجموعه‌ای منسجم است. این تحقیق در تلاش است با تبیین ماهیت اقتصاد مقاومتی، و ارائه الگویی که با تکیه بر مبانی خاص خود، سیاست‌های مورد نظر را ایجاد و مقاومت را در بخش‌های اقتصادی تقویت نماید، به تبیین بهتر منطق حاکم بر سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در قالب دو بخش تولید و مصرف، بپردازد.

۱. مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی در فرمایش‌های مقام معظم رهبری دارای ویژگی‌هایی است که به برخی از آنها اشاره می‌شود: اقتصاد مقاومتی، الگوی اقتصادی، بومی و علمی برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی است؛ اقتصاد متکی به دانش و فناوری، عدالت‌بنیان، درون‌زا و برون‌گرا، پویا و پیشرو را محقق می‌سازد؛ اقتصاد مقاومتی به معنای ریاضت اقتصادی نیست، حتی در شرایط فشار هم رشد و شکوفایی خود را داشته و متناسب با وضعیت امروز و فردای ماست. این یک تدبیر بلندمدت برای اقتصاد کشور است (مقام معظم رهبری، ۹۲/۶/۶، ۹۱/۵/۱۶ و ۹۲/۱۲/۲۰).

پژوهشگران عرصه اقتصاد، به صورت چکیده در تعریف و تبیین خود از مفهوم اقتصاد مقاومتی، به چند مسئله توجه بیشتری داشته‌اند. این موضوعات عبارتند از: گفتمان و الگوی اقتصادی که ضمن مقاوم‌سازی و تقویت اقتصاد ملی در برابر تهدیدها، توان تحریم‌شکنی با رویکرد عقب راندن نظام سلطه را داشته باشد و در عین حال پیشرو، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا و برون‌گرا باشد (قوامی، ۱۳۹۱، ص ۱۵). در جایی دیگر، اقتصاد مقاومتی، به عنوان الگوی اسلامی ایرانی (علیزاده، ۱۳۹۱،

به بررسی یکی از سیاست‌های اقتصاد مقاومتی پرداخته شده است.

۴. اقتصاد مقاومتی، مبانی نظری (دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۱)؛ در این کتاب، امیرعلیزاده، سیدحسن قوامی، محمود عیسوی و سیدحسین میرمعزی به تبیین مبانی اقتصاد مقاومتی پرداخته‌اند.

۵. اقتصاد مقاومتی، سیاست‌ها و راه‌کارها (دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۱)؛ می‌توان مطالب مطرح شده در این کتاب را حول مبانی و سیاست‌ها دانست.

۶. اندیشه تحریم و خودباوری (نجفی، ۱۳۹۱)؛ این کتاب به تحلیل متون و اسناد تاریخی متضمن اقتصاد مقاومتی در تحولات سیاسی ایران می‌پردازد.

۷. اندیشه سیاسی و تاریخ نهضت بیدارگراانه حاج آقا نورالله اصفهانی (نجفی و جعفریان، ۱۳۷۳)؛ این کتاب یکی از نمادهای اقتصاد مقاومتی (تأسیس شرکت اسلامی و اتفاقات اطراف آن در یک قرن پیش) را مورد بررسی قرار می‌دهد.

۸. تحریم تنباکو (ر.ک: کدی، ۱۳۵۸)؛ این کتاب نیز یکی دیگر از نمادهای اقتصاد مقاومتی را در حدود یک قرن و بیست و چند سال پیش، مورد بررسی قرار می‌دهد.

۹. مقالاتی که در این زمینه نوشته شده‌اند عبارتند از: «اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری» (میرمعزی، ۱۳۹۱ الف)؛ «تربیت دینی و تأثیر آن بر اقتصاد مقاومتی» (اصغری، ۱۳۹۲)؛ «اقتصاد مقاومتی، الگوی ایرانی - اسلامی توسعه اقتصادی» (محمدزاده و صابری، ۱۳۹۲).

نقطه قوت ادبیات تولیدشده، بیان مفهوم اقتصاد مقاومتی در برخی بخش‌های اقتصادی است. ضمناً به تعدادی از مبانی و سیاست‌ها نیز به صورت مفصل در موضوعاتی از اقتصاد پرداخته شده است. خلئی که در این

(درخشان، ۱۳۹۱، ص ۴۹) و بلندمدت (مقام معظم رهبری، ۹۲/۱۲/۲۰) است.

در رشته‌های گوناگون علمی، «الگو» با تفسیرهای مختلفی بیان شده است و هنوز یک تعریف جامع مورد پذیرش همگان وجود ندارد. یکی از تعاریف مشهور در علوم انسانی، قایل است که الگو عبارت است از یک نمایش تصویری دیداری، شفاهی یا نظری از یک مفهوم یا شماری مفاهیم مرتبط، یا ساختن آن به نحوی که بتواند برای پژوهش یا مقاصد نمایشی به کار رود (علی‌اکبری، ۱۳۹۱، ص ۴۸-۹۱). همچنین الگو در علم اقتصاد اثباتی، نمایش ساده چیزهایی است که تصور می‌شود مهم‌ترین عوامل مؤثر در رفتار مورد مطالعه است (میرمعزی، ۱۳۸۱، ص ۲۲). مقصود ما از الگو در این تعریف همین مفهوم مصطلح در اقتصاد است. این الگو در چارچوب مسائل بومی و اسلامی شکل می‌گیرد. الگو اگر با سیاست‌های تبلیغی و اجرایی مناسب همراه باشد می‌تواند حرکت پدیده‌های اقتصادی را در علوم انسانی تغییر دهد (پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۹، ص ۵۰).

سازوکار تحقق الگوی اقتصاد مقاومتی به این صورت عمل می‌کند که برای رسیدن به اهداف تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی، امنیت اقتصادی، عدالت و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله با تکیه بر مبانی خاص و عمل به سیاست‌های برخاسته از این مبانی، زمینه مناسب را برای نقش‌آفرینی فعالان اقتصادی در راه رسیدن به اهداف اقتصاد مقاومتی فراهم نماید.

۲. اصول اقتصاد مقاومتی

در قرآن کریم کلمه اصل و اصول به معنای ریشه (ابراهیم: ۲۴) و بن (صافات: ۶۴) آمده است. اصل به معنای آن چیزی است که غیر آن بر آن بنا می‌شود. از این جهت که بر

ص ۱۸) بیان شده است. اقتصاد مقاومتی یک الگوی اسلامی است که کیفیت تعامل و ارتباط اقتصادی با کشورهای خارجی را تعیین می‌کند (درون‌زا و برون‌گرا) (معلمی، ۱۳۹۱). اقتصاد مقاومتی یک رویکرد راهبردی کلان و بلندمدت بر اساس آموزه‌های اسلامی و واقعیات داخلی و بین‌المللی است (عیسوی، ۱۳۹۱، ص ۳۷).

برخی از محققان اظهار می‌دارند: اصلاح الگوی مصرف، همت مضاعف و کار مضاعف، جهاد اقتصادی، تولید ملی و حمایت از کار و سرمایه ایرانی، همه در کنار هم یک منظومه‌ای را تشکیل داده‌اند که نقطه اثر و کانونش هم‌اکنون به صورت اقتصاد مقاومتی ظاهر شده است (درخشان، ۱۳۹۱، ص ۴۴). یکی دیگر از این تعبیرها، نوعی نگاه راهبردی بلندمدت، به اقتصاد فعلی جمهوری اسلامی ایران است (جابری، ۱۳۹۱).

در جمع‌بندی سخنان رهبر معظم انقلاب و دانشمندان اقتصادی، نظریه منتخب از مفهوم اقتصاد مقاومتی را بیان می‌کنیم. اقتصاد مقاومتی، الگویی است که مهم‌ترین ویژگی آن، مقاومت در شرایط مختلف اقتصادی است. این الگوی (سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۱/۳۰) اقتصادی (قوامی، ۱۳۹۱، ص ۵) برخاسته از آموزه‌های انقلابی (سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۱/۳۰)، اسلامی و واقعیات داخلی و بین‌المللی (عیسوی، ۱۳۹۱، ص ۳۸) است. متناسب با وضعیت امروز و فردای (مقام معظم رهبری، ۹۲/۱۱/۲۰) نظام جمهوری اسلامی ایران با مبانی و سیاست‌های خاص خود است. در همه شرایط (مقام معظم رهبری، ۹۳/۱/۱) در مقابل حمله‌ها، دارای ویژگی مهم مقاومت بوده (مقام معظم رهبری، ۹۲/۱/۱) و در راستای مجموعه فعالیت‌ها، اهداف و سیاست‌های نظام، ضمن شکست‌ناپذیری، حفظ امنیت و عدالت اقتصادی، دارای برنامه‌ای هماهنگ

می‌گردد، و «عزیز» از صفات و اسمای حسنی خداوند (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۵، ص ۳۷۴) به معنای توانا و قادر است که غلبه پیدا می‌کند ولی مغلوب نمی‌گردد (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۴، ص ۳۴۰).

در قرآن کریم، عزت به معنای شرافت و توانایی است؛ چنان‌که در آیه «أَيُّتَّعُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً» (نساء: ۱۳۹) به این موضوع اشاره نموده است. «عزیز» نیز از این ماده است به معنای غالب، قاهر و پیروز؛ چنان‌که در آیه «أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» (بقره: ۲۰۹) آمده است. «تعزیز» به معنای تقویت در آیه «إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ» (یس: ۱۴) آمده است. در داستان حضرت شعیب بیان شده که قومش به او گفتند: در پیش ما به هیچ وجه محترم و بزرگوار نیستی. «أَعَزَّةٌ عَلَيَّ الْكَاْفِرِينَ» (مائد: ۵۴) از دیگر معانی آن است، که می‌توان به مقاومت و سخت‌کوشی در برابر کافران اشاره کرد (داورپناه، ۱۳۷۵، ص ۶۴).

در مبحث اقتصاد مقاومتی، عزتمندی به عنوان یک مبنا، حالتی از اقتصاد است که در این حالت، اقتصاد یک کشور، دارای شرافت، قدرت، غلبه و قهر همراه با سخت‌کوشی فعالان اقتصادی خواهد بود. در تعامل با مشکلات، حالت نفوذناپذیری به خود می‌گیرد که غلبه پیدا می‌کند، ولی شکست دادن و غلبه کردن بر او آسان نباشد. رعایت کردن این مبنا در تمامی سیاست‌ها موجب عدم تسلط کفار بر جامعه اسلامی می‌گردد.

۲-۳. حکمت

«حکمت» به معنای شناخت بافضیلت‌ترین اشیا توسط بهترین علوم دانسته شده است (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۲، ص ۱۴۰). واژه «حکیم»، بیش از ۵۵ بار در قرآن کریم به کار رفته است. خداوند، حکمت را خیر کثیر

آن بنا می‌شود، می‌شود اصل برای آن غیر و گفته شده است که اصل آن چیزی است که احتیاج پیدا می‌شود به سوی آن و فرع آن موردی است که به اصل احتیاج دارد (تسهانوی، ۱۹۹۶، ج ۱، ص ۲۱۳). اصل یک شیء قاعده‌ای است که اگر توهم از بین رفتن آن شود، با از بین رفتن آن، سایر امورات آن هم از بین می‌رود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۷۸). منظور ما از اصول یک‌سری قوانین و قاعده‌هایی از اقتصاد مقاومتی است که فروعی بر آنها مترتب می‌شود. در ذیل، به برخی از اصول اقتصاد مقاومتی اشاره می‌شود:

۲-۱. مقاومت

تفاسیر قرآن کریم به بیان مشتقات ماده «قوم» پرداخته‌اند. در آیه شریفه «أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ»، استقامت انسان به این معناست که همواره ملازم طریقه مستقیم باشد. درباره چنین انسان‌هایی آمده است: «إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا» (احقاف: ۱۳؛ فصلت: ۳۰). در این آیات، مراد از جمله «ثُمَّ اسْتَقَامُوا» این است که ملازم وسط راه باشند و دچار انحراف نگردند و بر سخنی که گفته استوار باقی بمانند. مثلاً، در آیه «فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ» (توبه: ۷) آمده است: مادام که کفار با شما معتدل بودند، شما هم برای آنان اعتدال داشته باشید و از وسط راه منحرف نگردید. در آیه «وَأَسْتَقِيمُ كَمَا أُمِرْتُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ» (شوری: ۱۵)، به معنای راه میانه را پیش‌گرفتن و از هواهای ایشان پیروی نکردن آمده است. ماده «قوم» و مشتقات آن بر ماندگاری، ثبات، پایداری و استواری یا ایستادگی دلالت دارد (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۶، ص ۴۷).

۲-۲. عزتمندی

«عزت» حالتی است که مانع از مغلوب شدن انسان

۲-۵. جهاد

«جهاد»، عبارت است از نثار جان، مال و توان، در راه اعتلای اسلام و برپاداشتن شعارهای ایمان (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۰، ص ۲۱۵). جهاد در مسائل اقتصادی، عبارت است از کوشش و تلاش بسیار، همراه با بذل جان، مال و توان و بهره‌گیری از روش‌ها و ابزارهای مناسب، با صرف کمترین هزینه و بیشترین بازدهی در تولید، توزیع و مصرف. در مبحث جهاد اقتصادی باید توجه داشت جهاد، نوعی تلاش هدفمند مقدس است که برگرفته از روحیه فرهنگ اسلامی باشد (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۰/۱/۸).

در مجمع‌البیان، ذیل آیه «الَّذِينَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ» (بقره: ۲۱۸) آمده: جهاد در زمانی است که در جنگ با دشمن مشقت را بر خود هموار کنند. معنای فلانی جهاد کرد، آن است که قدرت خود را به کار انداخت، متحمل مشقت گردید و تلاش توأم با رنج کرد (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۷۷). جهاد، از واژه‌های مهم قرآنی است که ۱۰۸ بار در قرآن بیان شده است. در آیات ۳۹ تا ۴۱ سوره «حج» برای تحریک به جهاد، بر دو ارزش روحی تکیه شده است: یکی اینکه راه، راه خداست و دیگر اینکه انسان‌های بیچاره و بی‌پناه، در چنگال ستمگران گرفتار مانده‌اند (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۱۵۲). «فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ» (نساء: ۹۵)؛ خداوند کسانی را که با مال و جان خود قیام می‌کنند، فضیلت بیشتری داده است. ما در راستای اقتصاد مقاومتی، نیازمند جهاد اقتصادی هستیم. تا این مسئله را در جامعه نهادینه نکنیم، نمی‌توان شاهد تقویت بنیه‌های اقتصاد مقاومتی و حرکت رو به رشد آن بود.

۳. سیاست‌های تحقق اقتصاد مقاومتی

برای تفکیک مبانی از سیاست‌های این الگو، لازم است به

خواننده است: «وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا» (بقره: ۲۶۹). خداوند در سوره «اسراء»، بیست‌وپنج توصیه به مسلمانان دارد و به صراحت تمام بیان می‌دارد: اینها حکمت است که به تو وحی کردیم. برخی از این آیات عبارتند از: «لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ» (اسراء: ۲۲)؛ با خدا معبودی مگیر. «وَلَا تُبْذِرْ تَبْذِيرًا» (اسراء: ۲۶)؛ اسراف و زیاده‌روی نکن. «إِنَّ رِبِّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَ يَقْدِرُ» (اسراء: ۳۰)؛ توسعه و تنگی رزق دست خداست (سروش، ۱۳۷۳، ص ۱۳۷).

انجام فعالیت‌های اقتصادی دولت و مردم از روی حکمت به معنای خردگرایی همراه با عدل، حلم و راستی است. با این مبنا، انواع تصمیمات اقتصادی دچار موازی‌کاری، ناهماهنگی، تعارض یا تزاخم نمی‌گردد.

۲-۴. تقدم مصالح جمعی (ایثار و گذشت)

«مصالح»، جمع «مصلحت» است (بستانی، بی‌تا، ص ۵۹). مصلحت، به معنای آن چیزی است که باعث خیر، صلاح، نفع و آسایش انسان است (عمید، ۱۳۸۹، ص ۸۶۸). در قرآن کریم، افراد به برخورداری از روحیه سودرسانی به دیگران، ایثار و حمایت از گروه‌های آسیب‌پذیر، تشویق می‌شوند. در آیه ۹ سوره «حشر» آمده است: «وَيُؤْتِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَ لَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ»؛ انصار کسانی‌اند که مهاجرین را بر خود مقدم می‌دارند، هرچند که خود نیز محتاج باشند (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۹، ص ۲۰۶).

در اقتصاد مقاومتی ممکن است در برخی از موقعیت‌ها، منافع اجتماع با منافع فرد در تزاخم قرار گیرند. در این حالت، باید به منافع عموم توجه کرد و با اینکه منافع فرد زیان ببیند، طرف مصالح عموم جامعه را در مسائل اقتصادی گرفت.

علل وجود مشکلات اقتصادی کشور، نشناختن ظرفیت مردمی اقتصاد کشور و عدم استفاده از آن است. مردمی کردن اقتصاد با خصوصی سازی تفاوت دارد. خصوصی سازی، فرایندی اجرایی، مالی و حقوقی است که دولت‌ها در بسیاری از کشورهای جهان، برای انجام اصلاحات در نظام اداری کشور، به اجرا درمی‌آورند. واژه «خصوصی سازی» حاکی از تغییر در تعادل بین حکومت و بازار و به نفع بازار است؛ زیرا چنین به نظر می‌رسد که سازوکار عرضه و تقاضا و بازار در شرایط رقابتی، باعث به کارگیری بیشتر عوامل تولید، افزایش کارایی عوامل و در نتیجه، تولید بیشتر و متنوع‌تر و کاهش قیمت‌ها خواهد شد (عیسوی، ۱۳۹۱، ص ۵۲).

۳-۱-۲. مبارزه با فساد و سوداگری: گام مهم در مسیر تحقق اقتصاد پایدار، مهار سوداگری و فساد است. منظور از سوداگری، فعالیت‌های غیرمولدی است که از تلاطمات و نوسانات بازار سوءاستفاده نموده و بهره‌مندی‌هایی را نصیب برخی افراد می‌گرداند. در اقتصاد مبتنی بر دلالتی و سوداگری، بخش مولد، بیشترین آسیب را می‌بیند و چنین اقتصادی در مواجهه با فشار خارجی، کمترین مقاومت را داشته و متلاشی می‌شود. فساد دارای مفهومی روشن‌تر است. طیفی از اعمال خلاف قانون و حتی محرمانه در حوزه اقتصادی، از اختلاس گرفته تا قاچاق، قابل فرض است. در خصوص مقابله با سوداگری، بستن مسیرهای موازی تولید، همچون سامان‌دهی حوزه پول و سرمایه، سامان‌دهی حوزه زمین و مسکن و نیز مدیریت رانت‌های اطلاعاتی، باید محور توجه قرار گیرد. در خصوص مبارزه با مفاسد اقتصادی نیز، اولویت اصلی باید طراحی سازوکارهای فسادگریز باشد. برخی سیاست‌های مناسب برای این امر عبارتند از: سیاست‌های کنترل زمین و مسکن، مبارزه با قاچاق و واردات غیرقانونی، و

تبیین مفهوم سیاست‌ها نیز پرداخته شود. سیاست‌ها در لغت، به معنای اداره کردن امور مملکت، مراقبت امور داخلی و خارجی کشور، رعیت‌داری و مردم‌داری است (عمید، ۱۳۸۹، ص ۶۰۳) و در اصطلاح، به معنای دستور و راهنمای تفکر و تصمیم‌گیری برای مدیران است. همان‌طور که راهبرد (استراتژی) مسیر جهت‌گیری و چارچوب تخصیص منابع یک برنامه را مشخص می‌کند، سیاست‌ها، خطوط تصمیم‌گیری در انتخاب گزینه‌های مختلف اجرایی راهبرد برای تحقق هدف را روشن می‌سازد. سیاست‌ها به صورت مجموعه‌ای از معیارها و تدابیر قانونی، فنی، اجرایی، پولی و مالی هستند که اتخاذ آنها موجبات و تسهیلات لازم را جهت تحقق هدف‌های برنامه فراهم می‌کند (معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری، مرداد ۱۳۹۳). این تحقیق، سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را در دو بخش تولید و مصرف، مطرح و بررسی می‌کند و به بخش توزیع نمی‌پردازد.

۳-۱. بخش تولید

۳-۱-۱. مردمی کردن اقتصاد: مردمی کردن اقتصاد، به معنای مشارکت مردم در اقتصاد نیست، بلکه به معنای تکیه به مردم، در فعالیت‌های اقتصادی و به معنای آن است که مردم، نقش اصلی را در فعالیت‌های اقتصادی داشته باشند. این امر باعث می‌شود از تمام استعدادها و ظرفیت‌های مردم، در جهت تولید ثروت و دستیابی به قدرت، استقلال و امنیت اقتصادی استفاده شود (میرمعزی، ۱۳۹۱ الف، ص ۵۹). این امر در صورتی صحیح است که با نظارت و همراهی گروهی از کارشناسان، در هر عرصه رقم بخورد (پژوهشکده تحقیقات اسلامی، ۱۳۷۹، ص ۱۷۹).

بنا بر اندیشه رهبر معظم انقلاب، یکی از مهم‌ترین

معافیت‌های گمرکی و سود بازرگانی برای صادرکنندگانی است که در کنار خلاقیت و افزایش بهره‌وری تولید و صادرات، از کار و سرمایه ایرانی به نسبت بیشتری استفاده کرده‌اند. راه سوم، صادرات خدمات نیروی کار، بخصوص خدمات مهندسی دارای مزیت نسبی است. این امر می‌تواند زمینه اشتغال بیشتر نیروی کار را فراهم کرده و در نتیجه، موجب کاهش بیکاری و افزایش درآمد باشد. راه چهارم، دگرگونی ساختار اقتصاد نفتی ایران است.

توقف صادرات نفت، نعمتی الهی و توفیقی اجباری است که ما را از وابستگی به ۸۰ درصد از درآمد نفتی نجات می‌دهد و زمینه بروز خلاقیت‌ها و نوآوری‌هایی در کشور می‌شود تا جایگزین این درآمد باشند. بخشی از این نوآوری‌ها می‌تواند در صنعت نفت اتفاق افتد؛ یعنی تولید مقداری نفت با هدف پالایش و تبدیل آن به انواع فرآورده‌های نفتی که در صورت صادر شدن نیز چندین برابر نفت خام، ارزآور باشد (علیزاده، ۱۳۹۱، ص ۳۱).

۳-۱-۴. حمایت از تولید ملی و پشتیبانی از کار و سرمایه ایرانی: تقویت تولیدات داخلی از دیرباز مورد توجه مسئولان کشور بوده است. مقام معظم رهبری می‌فرماید: در مبحث اقتصاد مقاومتی، برنامه‌ریزی‌های بلندمدت و پشتیبانی‌های دولت در به‌کارگیری تولیدات صنعتی و کشاورزی، خصوصاً در بخش‌هایی که در ارتباط با دیگر بخش‌های اقتصادی است، لازم و ضروری است. تا به کار و سرمایه ایرانی احترام نگذاریم، تولید ملی شکل نمی‌گیرد و استقلال اقتصادی این کشور تحقق پیدا نمی‌کند (مقام معظم رهبری، ۹۱/۲/۱۰). در این زمینه، محور قراردادن رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار، تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد، ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان‌ها و به‌کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای

سامان‌دهی فضای اطلاعاتی به‌منظور دسترسی یکسان آحاد جامعه به اطلاعات اقتصادی (نریمانی و عسکری، ۱۳۹۱). شفاف‌سازی اقتصاد، سالم‌سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی (سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی، بند ۱۹) مبارزه با فساد و سوداگری در تقویت اقتصاد مقاومتی مؤثر بوده و سستی در آن موجب تضعیف استقامت اقتصادی می‌گردد.

۳-۱-۳. کاهش وابستگی به نفت و گسترش صادرات غیرنفتی: کاهش وابستگی به اقتصاد نفتی که معمولاً با عرضه مواد خام به خارج همراه است، تأثیر بسزایی در اقتصاد مقاومتی دارد، امنیت اقتصادی را بالا برده و از نوسانات شدید در داخل کشور می‌کاهد (معصومی‌نیا، ۱۳۹۱، ص ۱۳). می‌توان گفت راه برون‌رفت از اقتصاد نفتی ایران و رهایی از وابستگی، تکیه بر اقتصاد بومی و فاقد نفت و درآمدهای ارزی حاصل از آن است (علیزاده، ۱۳۹۱، ص ۳۱).

مسلم است که نمی‌توان یکباره شیرهای نفت را بست، اما می‌توان از این موهبت الهی درست استفاده کرد. درآمد نفت، ثروت خدادادی و فرصتی است که اگر از آن، برای تقویت زیربنای اقتصادی درست استفاده شود، می‌تواند حرکت اقتصادی به سمت استقلال و قدرت اقتصادی را تسریع کند. از این‌رو، کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی از یک‌سو و مدیریت درست این درآمدها در جهت کاهش وابستگی از سوی دیگر، از سیاست‌های گریزناپذیر اقتصاد مقاومتی است.

یکی از این راه‌ها، توانمندسازی ساختارهای تولیدی، در جهت صادراتی است که تأمین‌کننده درآمد ارزی بوده و زمینه واردات نهاده‌های اساسی را فراهم کنند. راه دوم، تشویق صادرات بیشتر به کشورهای همسوی و اعمال

احتیاج به وارد کردن برخی کالاها را داشته باشد، اما به دیگران اتکا ندارد، و خودکفایی بیش از این است؛ یعنی یک جامعه همه نیازمندی‌های خود را تأمین کند و نیازی به وارد کردن کالا از خارج نداشته باشد (پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۹، ص ۲۰۰).

لازمه استقلال اقتصادی، خودکفایی در تولید کالاهای ضروری و استراتژیک است (میرمعزی، ۱۳۹۱، ص ۵۷). در یک تقسیم‌بندی کلی، کالاها به دو دسته ضروری و غیرضروری تقسیم می‌شوند. برخی از کالاهای ضروری رفع نیازهای حیاتی از تمامی افراد جامعه می‌کنند و رابطه نزدیکی با معیشت جامعه داشته و سهم بالایی در هزینه خانوارها دارند و هر فرد در روز به حداقل‌های آن نیاز دارد. به این دسته از کالاها، کالاهای اساسی اطلاق می‌شود (ابراهیمی و محمدی، ۱۳۸۶)؛ مانند نیاز به حداقل‌های خوراک، پوشاک، مسکن، دارو، و سوخت. برخی دیگر از کالاهای ضروری، صرفاً برای برطرف کردن نیازهای بخشی از افراد جامعه به کار می‌روند؛ مانند برخی از داروها که برای معالجه بیماری افراد خاصی تجویز می‌شوند. اما دسته‌ای دیگر از کالاهای ضروری، اگرچه مستقیماً رفع نیازهای شخصی افراد جامعه نمی‌کنند، اما موتور محرک سایر بخش‌های اقتصاد هستند (اسدی، ۱۳۷۰) و کمبود آنها مسیر پیشرفت جامعه را مختل می‌کند، به این نوع از کالاها، کالاهای استراتژیک می‌گویند؛ مانند انرژی هسته‌ای و تجهیزات نظامی. باید توجه نمود استراتژیک بودن یک کالا به صورت نسبی است؛ ممکن است در زمانی کالا اساسی باشد، ولی در موقعیتی که جامعه را دچار اختلال کند همان کالا تبدیل به کالای استراتژیک گردد؛ مانند گندم و دارو. یکی از نقاط ضعف ما، وابستگی شدید به خارج در زمینه کالاهای حیاتی و استراتژیک است. اقلامی مثل برنج، ذرت، قند و

مزیت‌های مناطق کشور می‌تواند در حمایت از تولید ملی مفید باشد (سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی، بند ۳).

سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که نحوه حمایت به چه صورتی می‌بایست باشد؟ آیا حمایت از راه پرداخت یارانه‌ها مناسب است؟ بعد از چند دهه حمایت از برخی صنایع مثل ایران خودرو، هنوز این صنعت جزو صنایع نوپا به‌شمار می‌رود و با این وضعیت، ایجاد فضای رقابتی با دیگر تولیدکنندگان مایه سقوط و ورشکستگی آن را فراهم می‌سازد. به نظر می‌رسد در الگوی اقتصاد مقاومتی می‌بایست جهت بالا بردن میزان مقاومت این‌گونه موارد، در کنار حمایت‌های دولتی، برنامه‌ای مشخص و زمان‌بندی شده به منظور استقلال از پشتیبانی‌های دولتی تدوین گردد و این واحدها را ملزم به اجرای آنها در راستای استقلال از حمایت‌های دولتی نمود.

استقلال اقتصادی وقتی حاصل می‌شود که تولید ملی دو ویژگی داشته باشد: اول اینکه، به صورت مستقیم یا غیرمستقیم، پاسخگوی نیازهای مردم و کشور باشد و محصول‌هایی تولید شود که در وضعیت امروز دنیا، قابل رقابت در بازارهای خارجی و قابل مبادله با محصولات موردنیاز کشور باشد. دوم اینکه، با کار و سرمایه ایرانی تولید شود؛ زیرا در غیر این صورت، بدترین شکل وابستگی، یعنی وابستگی در تأمین عوامل تولید، رخ خواهد داد. بر این اساس، یکی از سیاست‌های اقتصاد مقاومتی باید حمایت از کار و سرمایه ملی باشد (میرمعزی، ۱۳۹۱، ص ۶۰).

۳-۱-۵. توجه خاص به تولید کالاهای استراتژیک داخلی: یک جامعه در تأمین نیازهای خود، یا وابسته است یا استقلال دارد و یا خودکفا می‌باشد. وابسته، یعنی جامعه تحت قیمومیت دیگران باشد و بر آنها تکیه کند. استقلال، یعنی جامعه روی پای خود بایستد و با اینکه ممکن است

اوایل انقلاب، در جامعه مطرح بوده است، نقدینگی فراوان است. وجود چنین مسئله‌ای نشان می‌دهد نتوانسته‌ایم نقدینگی را متناسب با تولید ملی، مدیریت کنیم. همین مسئله موجب گسترش و پایداری بازارهای غیرمولد، همچون بازار ارز، سکه و طلا در اقتصاد کشور شده است (عیسوی، ۱۳۹۱، ص ۴۹). یکی از تهدیدهایی که در نظام بانکی با آن مواجه هستیم، مسئله بالا بودن معوقات بانکی است. در حال حاضر [۲۷ آذر ۱۳۹۱]، میزان تسهیلات معوقی که برنگشته در حدود ۷۰ هزار میلیارد تومان است (دانش جعفری، ۱۳۹۱، ص ۵۹). آنچه در راستای الگوی اقتصاد مقاومتی مشخص است این است که می‌بایست هزینه‌های جاری دولت را کاهش داد و یا با کنترل حجم پول، اختلال‌های به وجود آمده در مسیر استقامت و امنیت اقتصادی را کنترل نموده و کاهش داد.

۳-۱-۷. ثبات در تأمین ارز واحدهای تولیدی: یکی از مسائلی که استقلال اقتصادی را تضعیف و وابستگی اقتصادی را تشدید می‌کند، نیاز به ارز خارجی است. نیاز به ارز خارجی، نیاز به پول دشمنی است که درصدد ضربه زدن به ماست. برای تحقق استقلال اقتصادی دو اقدام باید صورت پذیرد: اول نیاز به ارز خارجی را کاهش دهیم؛ دوم، منابع ارزی را درست مدیریت کرده و در تحصیل و تخصیص آن، بهینه عمل کنیم (میرمعزی، ۱۳۹۱، ص ۶۲). هرچه نیاز به کالاهای وارداتی بیشتر باشد، نیاز به ارز خارجی بیشتر خواهد شد و وابستگی تشدید می‌شود. از سویی، مصرف یک کالای خارجی، به معنای عدم مصرف کالای جایگزین داخلی آن است و این باعث تضعیف تولید، کار و سرمایه ایرانی می‌شود (همان، ص ۶۳). در تخصیص ارز میبایست اولویت را به واحدهایی داد که اهداف الگوی اقتصاد مقاومتی را دنبال می‌کنند، مقاومت، خود را بالا می‌برند و عدالت و امنیت اقتصادی را بیش از پیش فراهم می‌کنند.

شکر، گوشت، روغن و نظایر آن، هنوز جزء واردات ما هستند. در نوسانات قیمت این نوع کالاها، متأسفانه همچنان خانوارهای ما بیشترین آسیب را می‌بینند (عیسوی، ۱۳۹۱، ص ۴۶). استفاده از ظرفیت اجرای هدفمندسازی یارانه‌ها در جهت افزایش تولید، اشتغال و بهره‌وری، کاهش شدت انرژی و ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی (سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی، بند ۴) می‌تواند در این راستا بسیار مفید باشد.

برای دستیابی به تولید کالاهای استراتژیک داخلی، توجه به راه کارهای زیر الزامی است (علیزاده، ۱۳۹۱، ص ۲۶):

۱. هدایت صنایع تولیدی و مالی کشور به سوی الگوهای تولیدی که در توابع هزینه خود، نهاده‌های بومی را به منظور تولید کالاهایی به طور نسبی ارزان‌تر و با مزیت نسبی بالاتر، جانشین نهاده‌ها و کالاهای واسطه‌ای وارداتی کنند؛
۲. فرهنگ‌سازی و هدایت مصرف‌کنندگان کالاهای نهایی به سوی مصرف کالاهای تولید داخل؛
۳. تولید انبوه کالاهای اساسی و کم‌کشش از طریق حمایت یارانه‌ای و یا معافیت مالیاتی صنایع داخلی؛
۴. اصلاح و کارآمد کردن نظام مالیاتی کشور؛
۵. تولید بومی و منطقه‌ای با توجه به مزیت نسبی آن منطقه و آمایش جغرافیایی.

۳-۱-۶. سیاست‌های مناسب پولی، ارزی و مالی: از جمله مشکلات اقتصاد ما این است که انضباط مالی لازم را در ابعاد مختلف اقتصادی نداشته‌ایم. در گذشته نبود انضباط مالی و خرج کردن بی‌رویه در پروژه‌های مختلف و تزریق پول، همواره زمینه فرصت‌طلبی را برای عده‌ای فراهم می‌کرد تا به جای اینکه جیب ملت را پر کنند، جیب خود را پر کنند. در همین رابطه، فقدان سیستم کارآمد پولی و بانکی در کشور مطرح می‌شود. یکی از مشکلاتی که از

تأمین و هزینه مبادله را کاهش می‌دهد و از سوی دیگر، به ثبات و امنیت مرزها کمک می‌کند و آسیب‌پذیری کشورها را کاهش می‌دهد. در این زمینه، راه‌کارهایی به نظر می‌رسد که عبارتند از:

۱. انعطاف‌پذیری در سیاست‌ها و انجام مبادلات

اقتصادی بر اساس ترجیح‌های مهم بر مهم؛

۲. اشتراک در بانک مشترک (اسلامی، منطقه‌ای و

غیره) با کشورهای همسوی که نوعی چتر مالی برای مبادلات خارجی ایجاد می‌گردد؛

۳. تأسیس بازار مشترک، اتحادیه‌های تجاری و

پیمان‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و کاهش تعرفه‌های فی‌مابین؛

۴. راهکار تنوع‌سازی مجاری درآمدی، مالیاتی و

بازرگانی خارجی بر کاهش ریسک ناشی از قطع ناگهانی مبادلات تجاری و ایجاد حاشیه امن تجاری برای اقتصاد ملی (علیزاده، ۱۳۹۱، ص ۳۴)؛

۵. پیمان‌های مبادله با پول ملی؛

۶. استفاده از جایگاه ویژه ایران از نظر جغرافیایی، برای حمل و نقل بین‌المللی در منطقه (ساسانی، ۱۳۹۱)؛

۷. توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور به منظور انتقال فناوری‌های پیشرفته، گسترش و تسهیل تولید، صادرات کالا و خدمات و تأمین نیازهای ضروری و منابع مالی از خارج (سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی، بند ۱۱).

۱۰-۳. اشتغال پایدار: یکی از مسائلی که در راستای اقتصاد مقاومتی بسیار راه‌گشاست و میزان مقاومت مردمی را بسیار بالا می‌برد، وجود شغلی پایدار در اجتماع است؛ زیرا استقامت خانوارها، ارتباط مستقیمی با درآمد حاصل از کار و شغل آنها دارد. در مبحث اقتصاد مقاومتی نیز، تنها داشتن شغل کافی نیست، بلکه آنچه مهم است داشتن

۸-۳. استفاده صحیح از صندوق توسعه ملی: درآمد حاصل از صادرات نفتی، طی تقریباً یک قرن گذشته حدود هزار و دویست میلیارد دلار بوده است. روند تاریخی نفت و بودجه در کشور، نشان می‌دهد در مقاطعی، با ایجاد حساب خاص، تلاش شده درآمدهای حاصله، حتی‌المقدور برای اجرای طرح‌های عمرانی و توسعه اقتصادی، تدارک دیده شود. ولی عملاً موفقیتی حاصل نشده است. پس از انقلاب، سیاست‌گذاری‌های متعددی در خصوص عدم وابستگی دولت به نفت صورت پذیرفته است. یکی دیگر از این نمونه‌ها، تشکیل حساب ذخیره ارزی در برنامه سوم و چهارم و تشکیل صندوق توسعه ملی در قانون برنامه پنجم توسعه برای تأمین مالی طرح‌های سرمایه‌گذاری بخش‌های غیردولتی بود (آقامحمدی، ۱۳۹۱، ص ۳۲).

در جواب به این سؤال که کدام‌یک از این روش‌ها مناسب‌تر است، باید بیان داشت: فارغ از اینکه نام یک طرح صندوق توسعه ملی است یا نام دیگری دارد، می‌بایست متناسب با الگوی اقتصاد مقاومتی، درآمدهای حاصله برای اجرای طرح‌های عمرانی، توسعه اقتصادی کشور، مصارف بودجه، تأمین نیازهای ارزی مربوط به واردات کالا و خدمات غیرسرمایه‌ای در اقتصاد ملی هزینه شود و مابقی تنها به مصارف سرمایه‌گذاری در داخل و خارج از کشور اختصاص یابد (همان، ص ۳۷) تا در راستای بالا بردن سطح استقامت و امنیت اقتصادی کارایی بیشتری داشته باشد. واحدهایی که این اهداف را دنبال می‌کنند طی برنامه‌ای مشخص پشتیبانی شوند و در زمان تعیین شده حمایت از آنها برداشته شود یا برای ایجاد نظارت بهتر، اجازه برداشت از این حساب‌ها را ضابطه‌مند نمایند.

۹-۳. گسترش مناسبات اقتصادی با کشورهای همسایه: ارتباط با کشورهای همسایه از یک‌سو، منافع مشترک را

به منظور ارتقای جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش‌بنیان در منطقه است (مقام معظم رهبری، ۱۹/۳/۹۲).

۱۲-۱-۳. تحول در نظام بانکی: نظام بانک‌داری اسلامی، توانایی و مقاومت بیشتری نسبت به نظام متعارف بانک‌داری غربی در مقابله با شوک‌های اقتصادی و بحران‌های بانکی دارد (اداره آموزش و مطالعات نیروی انسانی، ۱۳۸۷، ص ۳۲۲)، اما لازم است در راستای نیل به اهداف اقتصاد مقاومتی هماهنگی‌های بیشتری صورت پذیرد تا سیاست‌های پولی و ارزی نظام بانک‌داری جمهوری اسلامی ایران هرچه بهتر در این امر دیگر اجزا را یاری رساند. عدم استفاده از دلار و یورو در تجارت خارجی، به دلیل تحریم‌های اقتصادی، کشور ایران را به سمت تکیه بر سازوکارهای مبتنی بر استفاده از پول‌های محلی، سوق داده است. اتخاذ راه‌کارهای بلندمدت و استفاده از ظرفیت‌های موجود، فرصت برآمده از تحریم‌های فعلی است (کریمی، ۱۳۹۱).

مشکل دیگر، سیاست‌های رشد نقدینگی است. تحریم، یکی از مشکلات ماست. بسیاری از سیاست‌های ما، سیاست‌های داخلی است؛ مثل بحث مسکن مهر. ولی اگر حجم پول ملی به دلیل افزایش تورم یا سیاست‌های پولی بی‌رویه یا رشد نقدینگی، بالا رفت و پول ملی کم‌ارزش شد، اثرش مانند تحریم است (دانش‌جعفری، ۱۳۹۱، ص ۲۰ و ۲۱).

۱۳-۱-۳. ترویج و نهادینه کردن فرهنگ مقاومت: فرهنگ، یکی از مسائل مهم جامعه مسلمان است که از مسائل اقتصادی نیز مهم‌تر است (مقام معظم رهبری، ۱/۱/۱۳۹۳). قرآن کریم، در مواردی با تشویق مردم به استقامت، در مقام ایجاد و حاکم کردن فرهنگ استقامت

شغل، با درآمد کافی است که می‌تواند با ساختن سطحی از زندگی موردنظر، مردم را در راستای مقاومت نیرومندتر سازد (بهداد و نعمانی، ۱۳۸۷، ص ۵۷). اشتغال به صورت موقت، توان اقتصادی خانوارها را پایین می‌آورد و از میزان توان آنها، در امر اقتصاد مقاومتی می‌کاهد. از این رو، اشتغال پایدار، امری است که می‌بایست در سیاست‌گذاری‌ها که طبق تعریف ما جزئی از سیاست‌های است، بیش‌ازپیش مورد توجه قرار گیرد.

۱۱-۱-۳. اقتصاد دانش‌بنیان: در عصر حاضر، اصطلاح اقتصاد دانش‌بنیان، توسط OECD مورد تأکید خاص در استراتژی توسعه ملل قرار گرفته است. طبق تعریف این سازمان، اقتصاد دانش‌بنیان اقتصادی است که مستقیماً بر مبنای تولید، توزیع و مصرف دانش و اطلاعات قرار گرفته باشد. به‌طورکلی، می‌توان ویژگی‌های زیر را برای اقتصاد دانش‌بنیان بیان کرد:

۱. در اقتصاد دانش‌بنیان، دانش به کالا تبدیل می‌شود و به فروش می‌رسد.

۲. در اقتصاد دانش‌بنیان، اقتصاد وابسته به مجموعه‌ای از نظام‌ها و فرایندهای دانشی جامعه است.

۳. سهم قابل توجهی از تولید ملی سرانه در رشته‌فعالیت‌های دانش‌پایه، تولید می‌شود (جباری‌پور هریس، ۱۳۹۳).

اگر می‌خواهیم در راستای اقتصاد مقاومتی، با تکیه بر علم و دانش، راه مقاومت را سپری کنیم، باید پس از تولید علم، این علم، منجر به تولید فناوری گردد (میرمعزی، ۱۳۹۱ ب). یکی از بخش‌های مهمی که می‌تواند این اقتصاد مقاومتی را پایدار کند، کار شرکت‌های دانش‌بنیان است. این یکی از بهترین مظاهر و یکی از مؤثرترین مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی است. از جمله سیاست‌های آن، پیشسازی اقتصاد دانش‌بنیان، پیاده‌سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور و سامان‌دهی نظام ملی نوآوری

فرهنگ خودی؛ د) برده شدن جامعه وابسته (پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۹، ص ۲۰۰).

اگر مردم می‌دانستند با خرید کالاهای تولید ملی چه کمکی به مسلمانان این دیار می‌کنند، قطعاً انگیزه مضاعفی پیدا می‌کردند. یکی از اسناد تاریخی در باب حمایت و گسترش مصرف تولیدات داخلی، اعلامیه یکی از علمای نجف اشرف، به نام شیخ محمد اسماعیل محلاتی است، برخی از عبارات این اعلامیه، چنین است: آیا دیگر سزاوار نیست که از خواب غفلت بیدار شویم و اموال خود را مصرف در آبادی مملکت و قوت مذهب و ملت خود کنیم... به اجناس وطنیه اسلامی خود حتی المقدور اکتفا کنیم، صنایع خود را تدریجاً توسعه دهیم (نجفی، ۱۳۹۱، ص ۱۰۲).

شاید در حال حاضر با دادن یک فتوا نتوان این مهم را انجام داد، ولی می‌توان با فرهنگ‌سازی و بیان ضرورت امر، باور کرد که هر مقدار، مصرف تولیدات داخلی را گسترش دهیم، در اصل به افراد بیشتری از جامعه کمک کرده‌ایم. امروزه نامرغوب بودن کالاهای داخلی دغدغه بسیاری از مردم است و قطعاً لازمه بهبود این وضعیت، بالا بردن کیفیت کالاهای تولید داخل است تا خریدار با رغبت بیشتری راضی به خرید آن شود، اما تا رسیدن به این جایگاه، می‌بایست تک‌تک افراد این مرز و بوم، حق برادری، دوستی و جوانمردی خویش را، طبق آیات قرآن کریم (حجرات: ۱۰) و فرهنگ کهن ایرانی، به رخ جهانیان بکشند و با استقامت، ایثار، بزرگواری و سعی و تلاش وافر، از یک طرف، کالای مرغوب‌تری تولید گردد و از طرف دیگر، خریداران از کالاهای داخلی استفاده بیشتری نمایند.

۳-۲-۲. مدیریت مصرف: مسئله مدیریت مصرف یکی از ارکان اقتصاد مقاومتی است؛ آحاد مردم هم مصرف تولید

برآمده است (جن: ۱۶) و بیان می‌دارد: کسانی که گفتند پروردگار ما خداست و استقامت کردند، هیچ ترس و بیمی بر آنها نبوده (احقاف: ۱۳)، غمگین نمی‌شوند و بهشت جاویدان، به آنها وعده داده شده است (فصلت: ۳۰).

جامعه مسلمان، هنگامی می‌تواند به اهداف اقتصاد مقاومتی برسد که اولاً، استعدادهای درونی خود را کاملاً بشناسد. در مرحله بعد، با اعتماد به نفس و توکل به خدای متعال، از تمام ظرفیت‌های خود، در راستای عملی شدن اقتصاد مقاومتی بهره ببرد. خداوند متعال می‌فرماید: «و خداوند هرگز بر [زیان] مؤمنان، برای کافران راه [تسلطی] قرار نداده است» (نساء: ۱۴۱). باید به لحاظ فرهنگی، مسئله چنان مطرح شود که جهاد اقتصادی، مانند جهاد نظامی، مدنظر قرار گیرد، در این زمان است که فعالیت مفید اقتصادی، اجر مجاهدت در راه خدا را خواهد داشت (نریمانی و عسکری، ۱۳۹۱).

۳-۲. بخش مصرف

۳-۲-۱. اهتمام به مصرف تولیدات ملی: مصرف از نظر اقتصادی دارای اهمیت بسزایی است. اقتصاددانان اخیراً گفته‌اند: مصرف، در عین اینکه هدف نهایی از تولید و توزیع است، یکی از عوامل مؤثر در آن نیز هست. در مقابل، کنترل مصرف به منظور فراهم کردن زمینه پس‌انداز و سرمایه‌گذاری، به طور طبیعی رشد و شکوفایی اقتصادی را به دنبال دارد (پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۹، ص ۲۸۵). از طرفی، عدم توجه به مصرف تولیدات ملی و گسترش مصرف کالاهای خارجی، اثرات منفی و مخرب بسیاری را در جامعه به دنبال دارد. برخی از آثار مصرف تولیدات خارجی و وابستگی به آنها عبارتند از: الف) شکوفا نشدن استعدادها؛ ب) احساس حقارت و خودکم‌بینی؛ ج) خودفراموشی یا از دست رفتن

فرهنگ اقتصاد مقاومتی در بخش مصرف است. از این رو، هر قدر مصرف ما در راستای اقتصاد مقاومتی باشد، بیشتر باعث ترویج فرهنگ اقتصاد مقاومتی شده ایم.

آنچه در این وادی بسیار راهگشاست، حضور فعال صداوسیما، رسانه‌ها و تبلیغات گسترده جهت ترویج این فرهنگ در جامعه است. برای دستیابی به اقتصاد مقاومتی، می‌بایست از نظر فرهنگی سرمایه‌گذاری کنیم. وقتی گاندی می‌گوید که من دیگر لباس انگلیسی نمی‌پوشم، لباسی را می‌پوشم که ساخت کشور خودم باشد؛ یعنی فرهنگی تصمیم می‌گیرد تا بتواند استقلال اقتصادی کشورش را حفظ کند (نورانی، ۱۳۹۱، ص ۲۳). گسترش و تعمیق فرهنگ اقتصاد مقاومتی و باور داشتن آن از سوی مردم و مسئولان، ضامن موفقیت تمام راه‌کارها و سیاست‌گذاری‌هاست. این سیاست از طریق راه‌کارهای زیر قابل پیگیری است (علیزاده، ۱۳۹۱، ص ۲۸):

۱. حاکمیت فرهنگ اقتصاد مقاومت؛
۲. اعتماد به نفس و خودباوری بین دولت‌مردان و مردم؛
۳. مهندسی اخلاق اقتصادی در بخش مصرف.

نتیجه‌گیری

اقتصاد مقاومتی الگوی اقتصادی برخاسته از آموزه‌های اسلامی و واقعیات داخلی و بین‌المللی است که مهم‌ترین ویژگی آن مقاومت است. این الگو متناسب با وضعیت امروز و فردای نظام جمهوری اسلامی ایران است که با مبانی و سیاست‌های خاص خود، در همه شرایط در مقابل هیجده‌ها، مقاوم است و در راستای مجموعه اهداف و سیاست‌های نظام، ضمن شکست‌ناپذیری، حفظ امنیت و عدالت اقتصادی، دارای برنامه‌ای کلان، هماهنگ و بلندمدت است. اصول این الگو عبارت است از: مقاومت، عزت،

داخلی را بر مصرف کالاهایی با مارک‌های معروف خارجی - که بعضی فقط برای نام و نشان و برای پز دادن، در زمینه‌های گوناگون دنبال مارک‌های خارجی می‌روند - ترجیح بدهند. خود مردم راه مصرف کالاهای خارجی را ببندند (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۱/۵/۳). الگوی مصرف باید دو تغییر در آن رخ دهد: اول، اسراف و تبذیر از الگوی مصرف حذف شود. دوم آنکه، فرهنگ مصرف از کالای خارجی به کالای داخلی تغییر کند (علیزاده، ۱۳۹۱، ص ۳۰). مدیریت مصرف از طریق راه‌کارهای ذیل عملی می‌شود:

۱. اصلاح الگوی مصرف؛
۲. فرهنگ‌سازی و هدایت مصرف‌کنندگان به سوی مصرف کالاهای تولید داخل؛
۳. تأکید بر الگوی قرآنی مصرف قوام؛ یعنی دوری از خساست که ضد مصرف متعارف و در نتیجه سرمایه‌گذاری و تولید است و دوری از اسراف که از بین برنده منابع کمیاب است (علیزاده، ۱۳۹۱، ص ۳۰).
۴. توجه به بحث هدفمندی یارانه‌ها. پرداخت یارانه‌ها چه به صورت مستقیم و یا غیرمستقیم، در کشوری که یکی از بالاترین تراز پرداخت یارانه‌ها را در بخش‌های مختلف اقتصادی دارد، تأثیر بسزایی در مدیریت مصرف جامعه خواهد داشت.

۳-۲-۳. ترویج فرهنگ اقتصاد مقاومتی در بخش مصرف:

فرهنگ اقتصاد مقاومتی در بخش مصرف، به این معناست که فرهنگی در سطح مصرف اقتصادی ما رواج پیدا کند که در راستای اهداف اقتصاد مقاومتی باشد؛ یعنی اگر به واسطه مصرف یک شخص از کالایی، یکی از مبانی اقتصاد مقاومتی، مثلاً، عزت، مقاومت، حکمت و یا موارد دیگری از آن مورد خدشه واقع شود، این مصرف خارج از فرهنگ اقتصاد مقاومتی است و درست نقطه مقابل

منابع

آقامحمدی، علی، ۱۳۹۱، *سیاست‌های پولی ارزی و مالی، اقتصاد مقاومتی، سیاست‌های پولی ارزی و مالی*، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی.

ابراهیمی، محسن و شاکر محمدی، ۱۳۸۶، «سنجش یارانه کالاهای اساسی و نحوه توزیع آن بین دهک‌های درآمدی (مطالعه موردی استان ایلام)»، *پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، ش ۴۲، ص ۲۳-۵.

ابن‌منظور، محمدبن مکرم، ۱۴۱۴ق، *لسان العرب*، بیروت، دارالفکر.

اداره آموزش و مطالعات نیروی انسانی، ۱۳۸۷، *بانکداری اسلامی*، تهران، زعیم.

اسدی، مرتضی، ۱۳۷۰، «استراتژی توسعه و عوامل قدرت ملی»، *اطلاعات سیاسی اقتصادی*، ش ۴۹-۵۰، ص ۳۳-۴۰.

بستانی، فؤاد افرام، بی‌تا، *فرهنگ ابجدی عربی - فارسی*، تهران، اسلامی.

پژوهشکده تحقیقات اسلامی، ۱۳۹۰، *جهاد اقتصادی، الزامات عوامل و موانع*، قم، زمزم هدایت.

پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۹، *مبانی اقتصاد اسلامی*، چ سوم، تهران، سمت.

تهانوی، محمدعلی، ۱۹۹۶م، *موسوعه کشف اصطلاحات الفنون و العلوم*، لبنان، مکتبه لبنان.

جابری، علی، ۱۳۹۱، در: سایت انجمن اسلامی حوزه علمیه قم، islamicec.ir

جباری‌پور هریس، مسجتی، ۱۳۹۱، *تسبیب نقش و جایگاه شرکت‌های دانش‌بنیان در توسعه اقتصاد مقاومتی*، در: borhan.ir.

جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۰، *بایسته‌های جهاد اقتصادی*، قم، مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما.

حسن، علی اکبری، ۱۳۹۱، *تأملی بر چیستی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت*، نقشه راه طراحی و تملودین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، تهران، پیام عدالت.

دانش جعفری، داود، ۱۳۹۱، *سیاست‌ها و راهکارها، اقتصاد مقاومتی، سیاست‌ها و راهکارها*، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی.

حکمت، تقدم مصالح جمعی (ایثار و گذشت) و جهاد. در این تحقیق، سیاست‌های تحقق اقتصاد مقاومتی را در دو بخش تولید و مصرف مورد بررسی قرار دادیم و از پرداختن به بخش توزیع صرف نظر کردیم.

لازمه سیاستی بخش تولید، تقویت و پشتیبانی از تولید ملی، توجه خاص به تولید کالاهای استراتژیک، سیاست‌های مناسب پولی، ارزی و مالی، کاهش وابستگی به نفت، حفظ امنیت اقتصادی، مبارزه با فساد و سوداگری، استفاده صحیح از صندوق توسعه ملی، اشتغال پایدار، اقتصاد دانش‌بنیان، تحول در نظام بانکی، گسترش مناسبات اقتصادی با کشورهای همسایه و ترویج و نهادینه کردن فرهنگ مقاومت می‌باشد. از طرفی دیگر، می‌بایست در بخش مصرف، با تغییر الگوی مصرف و مدیریت صحیح آن، اهمیت بیشتری به مصرف تولیدات ملی داد و با انسجام و اتحاد، بستر لازم را برای ایجاد فرهنگ اقتصاد مقاومتی و مردمی کردن آن فراهم ساخت.

- داوریناه، ابو الفضل، ۱۳۷۵، *انوارالعرفان فی تفسیرالقرآن*، تهران، صدر.
- درخشان، مسعود، ۱۳۹۱، *مبانی نظری اقتصاد مقاومتی، اقتصاد مقاومتی، مبانی نظری*، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۴۱۲ق، *المفردات فی غریب القرآن*، بیروت، دارالعلم.
- ساسانی، مهدی، ۱۳۹۱، *جایگاه ترانزیت در اقتصاد مقاومتی*، اولین همایش ملی اقتصاد مقاومتی، تهران، دانشگاه علم و صنعت.
- سروش، عبدالکریم، ۱۳۷۳، *حکمت و معیشت*، تهران، مؤسسه فرهنگی صراط.
- سهراب، بهداد و فرهاد نعمانی، ۱۳۸۷، *طبقه و کار در ایران*، ترجمه محمود متحد، تهران، آگاه.
- طباطبائی، سیدمحمدحسین (۱۴۱۷ق)، *المیزان فی تفسیرالقرآن*، قم، جامعه مدرسین.
- علیزاده، امیرخادم، ۱۳۹۱، *مبانی نظری اقتصاد مقاومتی، اقتصاد مقاومتی، مبانی نظری*، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی.
- عمید، حسن، ۱۳۸۹، *فرهنگ فارسی عمید*، تهران، پاریس.
- عیسوی، محمود، ۱۳۹۱، *مبانی نظری اقتصاد مقاومتی، اقتصاد مقاومتی، مبانی نظری*، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی.
- قرشی، علی اکبر، ۱۳۷۱، *قاموس قرآن*، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- قوامی، سیدحسن، ۱۳۹۱، *مبانی نظری اقتصاد مقاومتی، اقتصاد مقاومتی، مبانی نظری*، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی.
- کریمی، محسن، ۱۳۹۱، *ضرورت حذف ارز واسط از مبادلات تجاری ایران و دفاع از جایگاه پول ملی در نظامات پولی آینده جهان*، اولین همایش ملی اقتصاد مقاومتی، تهران، دانشگاه علم و صنعت.
- مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۱، *نقشه راه طراحی و تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت*، تهران، پیام عدالت.
- معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری، ۱۳۹۳، *مستندات برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی*.
- معصومی نیا، غلامعلی، ۱۳۹۱، *سیاست ها و راهکارها، اقتصاد مقاومتی، سیاست ها و راهکارها*، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی.
- میرمعزی، سیدحسین، ۱۳۹۱الف، *اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن*
- از دیدگاه مقام معظم رهبری»، *اقتصاد اسلامی*، ش ۴۷، ص ۷۰-۵۰.
- ، ۱۳۹۲ب، *مبانی نظری اقتصاد مقاومتی، اقتصاد مقاومتی، مبانی نظری*، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ، ۱۳۸۱، *ساختار کلان نظام اقتصادی اسلام*، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- نجفی، موسی و رسول جعفریان، ۱۳۷۳، *سده تحریم تنباکو*، تهران، امیرکبیر.
- نریمانی، میثم و حسین عسکری، ۱۳۹۱، *چهارچوب مفهومی اقتصاد مقاومتی*، همایش اقتصاد مقاومتی، تهران، دانشگاه علم و صنعت.
- نورانی، سیدمحمدرضا، ۱۳۹۱، *سیاست ها و راهکارها، اقتصاد مقاومتی، سیاست ها و راهکارها*، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی.